

OSMANLI KÜLTÜR TARİHİNİN BİLİNMEYENLERİ

İSMAİL E. ERÜNSAL

OSMANLI KÜLTÜR TARİHİNİN BİLİNMEYENLERİ

Şahıslardan Eserlere,
Kurumlardan Kimliklere

İsmail E. Erünsal

TİMAŞ YAYINLARI | 3727
Kültür Tarihi Dizisi | 17

EDİTÖR

Filiz Dığıroğlu
Zeynep Berktaş

KAPAK FOTOĞRAFI

Meriç Köstem, Cumba Creative Office.

Yardımları için Denizler Kitabevi'nden Turgay Erol'a teşekkür ederiz.

KAPAK TASARIM

Ravza Kızıltuğ

1. BASKI

Kasım 2014, İstanbul

2. BASKI

Ocak 2019, İstanbul

ISBN

ISBN 978-605-08-1799-7

9 786050 817997

TİMAŞ YAYINLARI

Cağalođlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT

Çınar Matbaacılık
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. No:34
Bağcılar / İstanbul
Telefon: (0212) 628 96 00
Matbaa Sertifika No: 12683

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
İkinci Baskıya Önsöz	15
Fatih Sultan Mehmed: Entelektüel Bir Sultanın Portresi, İlgi Duyduğu Konular, Kitaplar ve Kurduğu Kütüphaneler	17
Fetihten Sonra İstanbul'da Kurulan İlk Vakıf Kütüphânesi ve Fatih'in Şeyh Mehmed Geylâni'ye Verdiği Temlikname	55
Osmanlılarda Kadınlar Ne Okuyordu (XVI-XVII. Asırlar)	69
Osmanlı Mahkemelerinde Şâhitler: <i>Şuhûdü'l-'Udûlden Şuhûdü'l-Hâle</i> Geçiş	95
Tereke Kayıtlarına Göre Bursa'da Sahaflık	151
Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Medrese Talebelerinin Okuduğu Kitaplar (XVII-XX. Yüzyıllar)	173
Vakfiyeleri Işığında Balkanlar'daki Sıbyan Mekteplerinin Karakteristik Özellikleri	205
XVI. Asra Ait Üç Kataloğun Işığında Osmanlı Kütüphanecilerinin Kataloglama Problemlerine Çözüm Arayışları	219
Fethedilen Arap Ülkelerindeki Vakıf Kütüphaneleri Osmanlılar Tarafından Yağmalandı mı?	235
Şehid Ali Paşa'nın İstanbul'da Kurduğu Kütüphaneler ve Kitaplarının Müsâderesi Dolayısıyla Osmanlılara Yöneltilen Bağnazlık Suçlaması	281
II. Abdülhamid Dönemi Türk Kütüphaneciliği ve Kütüphaneleri ...	291
Lehistan Kralı II. Ogüst'e Gönderilen Bir Elçinin Raporu (1713)	313
Osmanlı Münevverinin Evliya Çelebi'ye Bakışı	329

Bir Osmanlı Kadısının Günlüğü: Sadreddin-zâde Telhîsî Mustafa Efendi ve Ceridesi.....	347
Aşkî Mustafa Efendi ve Medine Tarihine Dâir Eseri.....	359
Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği ve Sefâretnâme'si	375
XV-XVI. Asır Bayramî Melâmflığı İçin Yeni Bir Kaynak: Abdurrahman el-Askerî'nin <i>Mir'âtü'l-Işk</i> Adlı Eseri.....	407
<i>Mir'âtü'l-Işk</i> 'ın XVI. Asır Bayrâmî Melâmflığı İçin Önemi ve Eserde Yer Alan Melâmflık Esasları	429
Şeyh Vefâ ve Vakıfları Hakkında Yeni Bir Belge	451
Molla Lütî Zındıklık İthamıyla mı Öldürüldü?	475
Zındıklar ve Mülhidler: XV-XVI. Asır Osmanlı Zendeka ve İlhâd Tarihine Bir Katkı	497
Yeni Bir Kaynağın Işığında Somuncu Baba	535
Kazasker Ruznamçeleri ve Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde Bulunan Bazı Ruznamçeler	559
Tanzimat Sonrası Osmanlı Vakıf Kütüphanelerinin İslahı Çalışmalarında Mısır'ın Bu Konudaki Tecrübesinden Yararlanma Teşebbüsleri	597
İslâm Dünyasında Bir Kütüphane Türü Olarak Dârü'l-İlimlerin Ortaya Çıkışı	605
Evkaf Nâzırın Hammâde-zâde Halil Hamdi Paşa'nın İstanbul'da Mevcut Vakıf Kütüphanelerinin İslahı ve Bir Mekânda Toplanması Konusundaki Çalışmaları.....	615

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Eserin elinizdeki II. baskısında 7 yeni makale yer almaktadır. Ayrıca da bazı eski makalelerde de düzeltmeler ve ilaveler yapılmıştır. I. baskının önsözünde belirttiğim gibi hemen hemen hiçbir makalemi müteakip yayınlarda, eski haliyle yayınlamadım. Bazılarına küçük ilaveler, bazılarında da köklü değişiklikler yaptım. Çünkü çalışılan konularda son sözü söylemek hiçbir zaman mümkün değildir. Endüslü edip ve şâir Ebu'l-Beka er-Rundî'nin (ö. 684/1285) dediği gibi “ Her şey tamamlandı denildiğinde eksiklikleri ortaya çıkmaya başlar.” Eserinizin henüz matbaa safhasındayken eksik ve kusurlarını farketmeye başlarsınız. Çünkü gerekli ünvanlara ulaştım deyip çalışmalarınıza son vermediyseniz daha evvel yayın yaptığınız konularda her zaman yeni bilgilere ulaşmanız, eksiklikleri tamamlamanız hatta yanlışlarınızı bile düzeltmeniz mümkündür. Hatta bazen önce yazdıklarınızı tamamen değiştirmeniz bile gerekebilir. Ayrıca aynı konuda başkalarının da dikkate alınması gereken çalışmalar yapılmış olabilir. Bu yüzden müelliflerinin sağlıklarında yapılan toplu makale neşirlerinde güncelleştirme işlemi, okuyucuları doğru bilgilendirme hususunda oldukça faydalı olmaktadır. Kanaatime göre bu sebeple toplu makale neşirlerinde, en azından literatür güncellemesi yapılmalıdır.

Bu kitapta yer alan makalelerim için de aynısı vakidir. Makalelere elden geldiğince ilaveler ve düzeltmeler yapılmıştır. Ancak her nedense birçok araştırmacı sizin yakın zamanda yayınladığınız makalenizi değil de aynı makalenin 15-20 yıl evvel yayınlanmış şeklini kullanmaktadır. Bu yüzden burada şunu belirtmek istiyorum: burada yayınlanan makalelerin eski versiyonları hükümsüzdür.

Bu baskıya eklediğim 7 makaleden ikisi Osmanlılarda okuma kültürü ile ilgilidir. Bu konuda son zamanlarda bazı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Ancak daha işin başlangıç safhasındayız. Biri Bilgin Aydın'la olmak üzere bu konuda hazırladığım her iki makale de¹ deneme mahiyetindedir. Allah izin verirse ileriki yıllarda bu konuda başka çalışmalar da yapmayı planlıyorum.

Birinci baskıda bu eserin hazırlanışında katkıda bulunan arkadaşlara ettiğim teşekkürü burada da tekrarlıyor ve ayrıca iki baskı arasında geçen süre zarfında vefat eden Nurettin Albayrak kardeşimi de rahmetle anıyorum.

İsmail E. Erünsal

1 İsmail E. Erünsal-Bilgin Aydın, "Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Medrese Talebelerinin Okuduğu Kitaplar (XVII-XX. Yüzyıllar). Bir Deneme", *Osmanlı Medreseleri Sempozyumu* (Eğitim-Yönetim ve Finans), Sakarya 4-5 Mayıs 2017; İsmail E. Erünsal, "Osmanlılarda Kadınlar Ne Okuyordu (XVI-XVII. Asırlar)". İlk defa bu kitabın içinde yayınlanmaktadır.

FATİH SULTAN MEHMED
ENTELEKTÜEL BİR SULTANIN PORTRESİ,
İLGİ DUYDUĞU KONULAR, KİTAPLAR
ve KURDUĞU KÜTÜPHANELER*

Osmanlı sultanlarının ilgi duyduğu ve okuduğu kitaplar her zaman merak konusu olmuştur. Kuruluş dönemi hükümdarlarından Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad ve Yıldırım Bayezid'in hangi kitapları okudukları ve ne tür kitaplara ilgi duyduklarına dâir herhangi bir belge olmadığı gibi, kaynaklar da bu konuda sessiz kalmaktadırlar. Osman Gazi'nin okuma yazma bilip bilmediği bile tartışma konusudur. Neşri'nin, Osman Gâzi'nin miras olarak bıraktığı eşya ile ilgili olarak verdiği listede herhangi bir kitap ismine rastlanılmamaktadır.¹ Listedeki *Kur'ân-ı Kerîm* bile yoktur. Orhan Gazi ve Yıldırım Bâyezid dönemlerinde gelişmeye başlayan ilmi hayat muhakkak ki bu hükümdarların da kitapla olan temaslarını artırmıştı. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi kaynakların yetersizliğinden bu konuda bir şey söylemek mümkün olmamaktadır. Süheyl Ünver'in I. Murad'a âit olduğunu tesbit ettiği *Şerhü Mecma'ül-Bahreyn* adlı eserin zahriyesinde "Be-resm-i Hizâneti'l-Melik Murad Beg b. es-Sultan eş-Şehîd el-Gâzî Orhan Beg" denildiğine göre bu hükümdarın bir kütüphanesi bulunmaktaydı.² Yıldırım Bâyezid'e âit özel bir

* *Fatih Sultan Mehmed Han*, yay. haz. Fahameddin Başar, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 63-92'deki makalemin genişletilmiş şeklidir. Makaleyi okuyup önemli katkılarda bulunan değerli meslekdaşım Kemal Beydilli Bey'e teşekkür ederim.

1 *Kitab-i Cihânnümâ*, c. I, hazırlayanlar Faik Reşit Unat, Mehmed A. Köymen, Ankara 1949, s. 147.

2 Süheyl Ünver, "İkinci Selim'e Kadar Osmanlı Hükümdarlarının Hususi Kütüphaneleri Hakkında", *IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1952, s. 297-298.

kütüphanenin mevcudiyeti bilinmezken Süheyl Ünver, Fetret döneminde kısa bir süre hükümdarlık yapmış olan Çelebi Mehmed'in kütüphânesine âit 16 cilt kitap tespit etmiştir.³

II. Murad devrinde (1421-1451) sağlanabilen siyasi birlik ve istikrara kavuşmuş müesseseler ve Edirne'nin hükümet merkezi olması, Osmanlı kültür hayatının canlanmasına vesile olmuş⁴ ve Osmanlı ilim ve fikir hayatı bu Osmanlı sultanı devrinde büyük bir gelişme göstermiştir.⁵ Adına birçok eser te'lif ve tercüme edilen⁶ II. Murad, Latîfî'nin naklettiğine göre, haftanın iki gününü ulemâ ve şuarâ ile sohbet ederek geçirirdi.⁷ II. Murad, Edirne Sarayı'nda bir kütüphane kurduğu gibi yine bu şehirde tesis ettiği medreselere de çeşitli ilim dallarına âit eserler vakfetmiştir.

II. Murad'ın oğlu Fatih Sultan Mehmed, askerî dehâsı ve devlet adamlığı yanında entelektüel yönüyle de tanınır.⁸ Fatih'in, Grek ve Bizans medeniyeti ve kültürüne karşı olan ilgisi, şahsiyetinin çeşitli şekillerde tanımlanmasına yol açan bir konudur. Vryonis'in değerlendirmesine göre Sultan bu kültüre karşı seçiciydi ve bunun etkinliği de saraydaki hayat ile kısıtlıydı. Bir dizi Yunanca yazmalarını ve bilgilerini etrafında toplamış, böylece saray içinde Yunanca, konuşma ve eser okumaları cârî bir hal olmaya başlamıştır. Ancak saltanatının sonlarına doğru etrafındaki bu Rum edipler azalmaya ve ortadan kalkmaya başladı, bunların yerine farklı milletlerden intikal eden değişik şahsiyetler yer aldı. Saray kütüphanesindeki yazmaları değerlendiren Adolf Deissmann ve Julian Raby'nin gözünden kaçmış olan Farsça, Arapça, Yunanca ve Sırpça Lugat (*Lugat-ı Elsine-i Erbea*) bu çeşniliği gözler önüne serer.⁹

3 Süheyl Ünver, a.g.m., s. 299-300.

4 Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey I*, Cambridge 1976, s. 142.

5 Halil İnalçık, "Murad II", *İslâm Ansiklopedisi*, VIII, s. 613.

6 Uzunçarşılı bu eserlerin bir listesini vermektedir. Bkz. *Osmanlı Tarihi*, I, s. 539-542.

7 "Rivayet iderler ki fart-ı terğib ü tahrik için haftada iki gün ulemâyı ve şuarâyı cem' ve kendüyi samîm-i dilden iz'an ü iltifatla ser-ta-pâ simâh u sem' idüp mübaheseye bâ'is olsun için her fende nice mübahis tayin iderler imiş". Latîfî, *Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, yay. haz. Rıdvan Canım, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2000, s. 138.

8 Fatih'in bu yönünün güzel bir değerlendirmesi için bkz: Beşir Ayvazoğlu, "Fatih, Bellini ve Rönesans", *Altın Kapı*, Kapı Yayınları, İstanbul 2017, s. 13-26.

9 Speros Vryonis, "Byzantine Constantinople and Ottoman Istanbul", *The Ottoman City and It's Parts, Urban Structure and Social Order*, yayına haz. Irene A. Bierman, Rifa'at A. Abou-El-Haj, New York 1991, s. 39.

Fatih'in kurduğu Saray Kütüphanesi hakkında önemli bir eser yazmış olan Deisman, Fatih'in İstanbul'da Doğu ve Batı kültürünü bir araya getirme misyonunu üstlendiğini söylemektedir. Fatih, Avrupa ve Asya'nın kavşak noktası olan İstanbul'u feth ettikten sonra, bir taraftan İslâm kültürünün gelişmesi için önemli faaliyetlerde bulunduğu gibi diğer taraftan da Batı dünyasıyla kültürel temasları geliştirmiş¹⁰ ve bu ülkelerden birçok sanatçıyı İstanbul'a davet ederek bu şehri Doğu ve Batı kültürlerinin birleştiği bir merkez haline getirmeye çalışmıştır.¹¹ Onun bu politikasının kişiliğine de yansımaları sonucunda bir divan oluşturacak kadar şiir yazmış, İslâm kültürüne hâkim, aynı zamanda Grekçe, Latince ve İtalyanca bildiği ve bu dillerde yazılmış kitapları okuyabildiği iddia edilen, görsel sanatlarla ilgilenen bir padişah portresi ortaya çıkmıştır. XVI. asırda kaleme alınmış anonim bir Grekçe tarihte Fatih hakkında "o, bütün seleflerini ilim ve hikmette geride bırakmıştı" denilmektedir.¹² Fatih, fethettiği Yunan-Roma medeniyetinin merkezinin geleneksel kültürünü reddetmek bir yana bu gelenek ve kültürden yararlanmaya çalışmıştır.¹³ Birçok araştırmada onun bu yönüne temas edilmiştir.¹⁴

Fatih'in, eski Yunan tarihine merak sardığı ve kendisine sarayda görevli iki kişi tarafından Laeritius, Herodotus, Livy ve Quintus Curtius

-
- 10 Lisa Jardine ve Jerry Brotton, *Global Interests. Renaissance Art between East and West*, Cornell University Press, Ithaca, New York 2000, s. 32-42.
 - 11 Fatih'in takip ettiği bu politika ve İstanbul'a davet ettiği sanatkarlar hakkında bilgi için şu makaleye: Gülru Necipoğlu, "From Byzantine Constantinople to Ottoman Kostantiniyye: Creation of a Cosmopolitan Capital and Visual Culture under Sultan Mehmed II", *From Byzantium to Istanbul: 8000 Years of a Capital*, yay. haz. Nazan Ölçer, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2010, s. 262-277, 430-432 ve şu teze bakılabilir: Eva Stamoulos, *Mehmed II's Portraits: Patronage, Historiography and the Early Modern Context*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, McGill University, Montreal 2005, s. 21-30; Neslihan Asutay-Effenberger- Ulrich rehm (yay.), *Sultan Mehmed II. Eroberer Konstantinopels. Patron der Künste*, Böhlau Verlag, 2009.
 - 12 *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople, 1373-1513. An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*, yay. haz. Marios Philippides, Hellenic College Press, Brookline, Massachusetts 1990, s. 91.
 - 13 Jerry Brotton, *Trading Territories. Mapping the early modern world*, Reaktion Books, London 1997, s. 92.
 - 14 Julian Raby, bir Osmanlı sultanı olarak âlimleri, şâirleri, müzisyenleri ve sanatkarları koruyup himâye eden, Osmanlı kültürünü zenginleştiren Fatih'in, özel hayatında ise Batı'nın klasik kültürüne, sanatına ilgi duyan bir padişah portresi çizdiğini söylemektedir. Bkz. Julian Raby, "A Sultan of Paradox: Mehmed the Conqueror as a Patron of the Arts", *Oxford Art Journal*, c. 5/1. Oxford University Press 1982, s. 7.

gibi tarihçilerin eserlerinin okunduğuna dâir bazı çağdaş müelliflerin eserlerinde bilgi verilmekte olması,¹⁵ bu anlamda şahsı etrafında bir efsâne yaratılmasına yol açmış görünmektedir. İstanbul'un fethinden sonra şehirdeki durumu rapor etmesi için İstanbul'a gönderilen Papalık görevlilerinden Sagundino, Saray'da görevli iki tabibin II. Mehmed'e Latince ve Grekçe eserler okuduğunu rapor etmiştir. Bu tabiblerden biri Fatih'in ölümüne kadar sarayda tabiblik görevinde bulunmuş olan Yakup Paşa'dır.¹⁶ Yakup Paşa'nın, Sadrazam Mahmud Paşa vasıtasıyla Venedik'ten bazı kitaplar getirtmeye çalıştığını Raguza Senatosu'nun (Dubrovnik) bir kararından öğreniyoruz; 16 Mayıs 1466 tarihli bu kararda, daha önce gönderilen kitaplara teşekkür edildiğini ve istenilen birkaç kitabın da araştırılmasına karar verildiği belirtilmektedir.¹⁷ Ancak bunların neler olduğu ve kendi dışında kimin adına ısmarlandığı kayda geçmemiştir.

Fatih'in çocukluğunda tuttuğu söylenen defterinde tuğra çizimleri, çiçek, kuş, hayvan resimleri, Müslüman ve Hıristiyan portreleri yanında Grek ve Osmanlı alfabesi ve bazı Farsça şiirler yer almaktadır.¹⁸ Ancak bu defterin Fatih'e ait olduğu bir yakıştırmadan öteye geçmez ve kesinlik kazanmaz. Buna rağmen bu, Fatih hakkındaki efsanenin yaygınlık arzeden ve tashih kabul etmez örneklerinden sadece biridir. Oysa defteri yayınlayan Süheyl Ünver daha eserin önsözünde, bu defterin Fatih'e ait olma halinin kanıtsız ve böyle bir iddianın ise şahsî görüşünden öteye geçmediğini açıkça belirtmektedir.¹⁹

Fatih'in, Arapça ve Farsça yanında Grekçe, Latince ve İtalyanca da bildiği nakledilmektedir. Eski Yunan ve Roma'nın kültür mirasıyla da yakından ilgilendiği ve bu dillerde yazılmış bazı eserleri hem kütüphanesine

15 Julian Raby, a.g.m., s. 4.

16 Julian Raby, "Cyriacus of Ancona and The Ottoman Sultan Mehmed II", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, c. XLIII, 1980, s. 242-244. (242-246). Yakup Paşa için ayrıca bkz. F. Babinger, "Ja'qub-Pascha, Ein Leibarzt Mehmed's II. Leben und Schicksale des Maestro Jacopo aus Gaeta", *Aufsätze und Abhandlungen zur Geschichte Südosteuropas und der Levante*, c. II, München 1966, s. 240-262.

17 Ciro Truhelka, "Dubrovnik Arşivinde Türk-İslav Vesikalari", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, c. I (İstanbul 1955), s. 51-52; Theoharis Stavrides, *The Sultan of Vezirs, The Life and Times of the Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelović (1453-1474)*, Brill, Leiden 2001, s. 162.

18 A. Süheyl Ünver, *Fatih'in Çocukluk Defteri*, İstanbul 1961; Mary C. Fournier, *Drawing as Gift. Jacopo Bellini's Paris Volume in Ottoman İstanbul*, Basılmamış Doktora Tezi, University of North Carolina, Chapel Hill 2005, s. 197-218.

19 Ünver, a.g.e., s. 6

kazandırmak hem de tercüme ettirmek için bazı teşebbüslerde de bulunduğunu biliyoruz.²⁰ 1460-1480 tarihleri arasında Saray'da Grekçe eserleri istinsah eden kâtipler 16 Grekçe eseri kopye etmişlerdi.²¹ Bunlar arasında Arrian'ın *Anabasis*'i yanında, Demetrios Kydones'in Yunanca'ya çevirdiği Thomas Aquinas'ın *Summa Contra Gentiles* adlı dinde sapkınlığın her cinsine karşı çıkan ve Katolik mezhebinin doğruluğunu savunan eseri de bulunmaktaydı.²² Fatih, Yunanlı bilgin Michael Aichmalotis'e de Ayasofya'nın yapılışı ile ilgili bir eser yazdırmış ve bu eser kısa zamanda Türkçe ve Farsça'ya çevrilmişti.²³

Fatih, felsefi konuların yanında Hıristiyanlıkla ilgili merak ettiği konuları da, fetihten sonra saraya intisap eden Bizans soylularından Georgios Amirutzes (1400-1469) ile tartışmıştır.²⁴ Amirutzes, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın tek bir din haline dönüşerek birleşmesine dair fikirlere sahipti, hatta bu konudaki görüşlerini bir risâle halinde Fatih'e takdim etmişti. Amirutzes eserinde, Kuran ve İncil tercümelerindeki yanlışlıkları, iki din arasındaki ayrılığın başlıca sebepleri olarak vurgular ve bunun vebalini Yahudilere yükler. Bu yaklaşımıyla ne Müslümanlara ne de Hıristiyanlara

20 Fatih'in kütüphanesindeki Grekçe yazmalarla ilgili Julian Raby'nin çok önemli bir çalışması vardır: "Mehmed the Conqueror's Greek Scriptorium", *Dumbarton Oaks Papers*, c. 37, Dumbarton Oaks 1983, s. 15-59. J. Raby'nin, özellikle de Oxford Üniversitesi'nde yaptığı doktora tezi ("*El Gran Turco: Mehmed the Conqueror as a patron of the arts of Christendom*", Doktora Tezi, Oxford 1980) muhtevalı ve değerli bir çalışmadır. Daha sonra bu konuda yapılan çalışmaların hemen hemen hepsine kaynaklık eden bu çalışmanın, bugüne kadar Türkçe'ye kazandırılmamış olması büyük bir eksikliktir.

21 Fatih'in emriyle Grekçe'den Arapça'ya tercüme edilen bazı kitaplar için bkz. Maria Mavroudi, "Translations From Greek into Arabic at the Court of Mehmed the Conqueror", *The Byzantine Court: Source of Power and Culture, Papers From The Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium*, Koç University Press 2013, s. 195-207.

22 Dimitri Gutas, *Greek Thought, Arabic Culture. The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early 'Abbasid Society (2nd-4th/8th-10th centuries)*, Routledge, London 1999, s. 174.

23 Michael Angold, *The Fall of Constantinople to the Ottomans*, Routledge, London 2012, s. 158, 162.

24 Pedro Bádenas, "The Byzantine Intellectual Elite at the Court of Mehmet II: Adaptation and Identity", *International Congress on Learning and Education in the Ottoman World, Proceedings*, yay. haz. Ali Çaksu, IRCICA, İstanbul 2001, s. 26; Anna Akasoy, "Mehmed II as a Patron of Greek Philosophy: Latin and Byzantine Perspectives", *The Renaissance and the Ottoman World*, yay. haz. Anna Contadini ve Claire Norton, Ashgate, Surrey 2013, s. 245-256.

yanamamıştır. Fatih'in sarayı bütün yakıştırmalara rağmen bu kadarı için yine de fazla muhafazakârdır.²⁵

Fatih'in uzun zamandır boş olan Rum Ortodoks patriklik makamına atadığı Gennadios'a Hıristiyanlığın esaslarını içeren bir risâle yazdırtması, başka inançlara mütemayil olma töhmetinin delili olarak kullanılmak istene gelmiştir.²⁶ Fatih bu eseri Yunanca aslından değil Türkçe çevirisinden okumuş olmalıdır, zira Runciman bu risalenin Türkçeye tercüme edilmek üzere ismarlandığını özellikle vurgular.²⁷

Bu konuda Bizanslı tarihçi Theodoras Spandunis de şu bilgiyi vermektedir:

25 Stephan Runciman, *The Great Church in Captivity. A Study of The Patriarchate of Constantinople from the Eve of The Turkish Conquest to The Greek War of Independence*, Cambridge University Press, 1968, s. 183.

26 Fatih'in bu tür konulara ilgisi, bazı rönesans dönemi yazarlarına, onun din konusunda bir arayış içinde olduğu zannını vermiştir. Bu yüzden bu dönemde kaleme alınan bazı eserlerde Fatih'in inancıyla, dini duygu ve düşünceleriyle ilgili herhangi bir mesnedi olmayan görüşlere yer verilmiştir. Rönesans Avrupası'nda Türklerin "infidel", yani kâfir, dinsiz olarak nitelendirildiği bu tür eserlerde yer alan dini konulardaki dedikoduları ciddiye almamak gerekir. Özellikle Celal Şengör'ün yaptığı gibi hiçbir ciddi araştırmaya veya bulguya istinat etmeksizin bu anlamdaki bir takım lakırdıları kaynak tenkidi ve metot süzgecinden geçirmeden ciddiye alıp, gerçekmiş gibi nakletmek ve Fatih'in dini inanış ve davranışlarıyla ilgili töhmette bulunmak bilimsellikten uzak ve meşrebe uygun yargılama yapmaktan başka bir şey değildir. Şengör, "Julian Raby, Bayezid'in, babasının Muhammed'e inanmadığını söylediğini yazıyor", "Raby başkalarının Fatih'i hiç bir dine inanmadığı için eleştirdiklerini de kaydediyor", "Fatih'in dinsizliği böyle bir fikir ile daha uyumlu gözüküyor. Eğer Fatih gerçekten inançsız biri idiye, bunun için böyle olduğunu anlamak şimdi daha kolay gözüküyor: Muhtemelen bulabildiği ve kendi zamanında dünyanın kendi köşesinde egemen olan tüm dinleri incelemiş ve bunlar hakkında bir *yargıya* varmıştı ki bu yargı dinler lehine olmamıştı" gibi alıntılardan yola çıkmakta ve bir batılı yazarın, Fatih'in "herhangi bir inanca sahip olmadığı" şeklindeki görüşünü naklettikten sonra, "*bu alıntıda söylenenden şüphelenmek için herhangi bir neden göremiyorum*" demek ve konuyla ilgili makalesinin bir başka yerinde de Bayezid'in ağzından Fatih'i kâfir ilan etmektedir: "*Aşırı dindar Bayezid babasının dinden çıktığını da düşünüyordu, yani kâfir olmuştu*". Bkz. A. M. Celâl Şengör, "Seragliensis Gı 57'nin Kurtarıcısı Kitaplarının ve Entellektüel İlgilerinin Işığında Fatih Sultan Mehmed II", *Klaudios Ptolemaios, Coğrafya El Kitabı, Codex Seragliensis*, yay. haz. Alfred Stückelberger, Florian Mittenhuber, Robert Fuchs, Boyut Publishing Group, İstanbul 2017, s. 37, 46, 50. Bu tür dedikoduları naklettikten sonra bunları bir hakikat gibi sunmanın objektif ilim anlayışıyla bağdaşmadığını ve tarih biliminin, bir takım amatörlerin musallat olduğu, haysiyeti kalmayan bir ilim dalı hâline geldiğini düşünüyorum.

27 Runciman, *a.g.e.*, s. 179

[Mehmed II] Tanrı vergisi bir düşünsel yetiye sahipti. Arapça ve Yunanca biliyordu. Floransa Konsili'ne de katılmış bilge ilahiyatçı Scholario [Gennadios Skolarios] isimli Yunan rahibini hocası olarak yanına almıştı. Skolarios 'İmparator Mehmed'e başlığını taşıyan, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un doğasını açıklayan Yunanca nefis bir çalışma kaleme aldı. Bu çeşit dinsel konuların gerçekliği hakkında bir hıristiyanı ikna etmek kolaydır; onları bir Türk için anlaşılır kılmak bir başka meseledir. Skolarios sık sık Mehmed'e kitabından bölümler okurdu.²⁸

Fatih'in muhtemelen bu ilgisi sebebiyle ve Fatih'in itizâle uğramış Rum Ortodoks inancınının (*schismatic doctrines of the Greeks*) müntesibi haline gelebileceğinden de kaygılı olarak²⁹ Papa II. Pius, kendisine bir mektup yazıp vaftiz olarak Hıristiyanlığı (Roma Katolik inancını) kabul etmesi için teşebbüste bulunmuş ve Osmanlı İmparatorluğu ile Hıristiyan Avrupa'nın birleşmesinden doğacak bir imparatorluğun da hükümdarlığını teklif etmiştir. Papa Pius mektubunda vaftizi kastederek, birkaç damla suyun (*aquae pauxillum*) onu dünyanın en büyük, en güçlü ve en ünlü kişisi yapacağını da belirtmiştir.³⁰

Nakledildiğine göre Fatih, özellikle kendisi için bir model olarak gördüğü Büyük İskender'in hayat hikâyesine³¹ ve eski Yunan tarihine büyük

28 Theodoras Spandunis, *Osmanlı Sultanları*, yay. haz. Donald M. Nicol, çev. Necdet Balta, İstanbul 2015, s. 168-169. Ayrıca bkz. *Emperors, Patriarchs and Sultans of Constantinople, 1373-1513. An Anonymous Greek Chronicle of the Sixteenth Century*, yay. haz. Marios Philippides, Hellenic College Press, Brookline, Massachusetts 1990, s. 59, 87. Gennadios'un yazmış olduğu eserin Türkçe tercümesi için bkz. Aurel Decei, "Patrik II. Gennadios Skolarios'un Fâtih Sultan Mehmed İçin Yazdığı Ortodoks İtikad-nâmesinin Türkçe Metni", *Fatih ve İstanbul*, c. I/1, Fetih Enstitüsü, (İstanbul 1953), s. 98-116.

29 S. Runciman, *The Great Church in Captivity*, 183.

30 Hans Pfefferman, *Rönesans Papalarının Türklerle İşbirliği*, çev. Kemal Beydilli, İstanbul 2003, s. 73 vd; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa*, c. II, Gotha 1854, s. 275-276; Zweder von Martels, "Old and New Demarcation Lines Between Christian Europe and the Islamic Ottoman Empire: From Pope Pius II (1458-1464) to Pope Benedict XVI (2005-2013)", *The Renaissance and the Ottoman World*, yay. haz. Anna Contadini ve Claire Norton, Ashgate, Surrey 2013, s. 169; Nancy Bisaha, "Pius II's Letter to Sultan Mehmed II: A Re-examination", *Crusades I* (2003), s. 183-195. Pius II, böyle bir mektup yazmışsa da bunu Fatih'e gönderdiğine dair somut bir işaret yoktur. Bununla beraber bu mektup 1475'te henüz Fatih hayatta iken basılmış, daha sonra papanın mektup külliyatına dâhil edilmiştir. Bk. W. Zinkeisen, a.g.e., c. II, s. 198, dip not. 50.

31 "Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin resimli kopyasının Fatih döneminde hazırlanması bir rastlantı değildir. Fatih'in İskender ile ilgili Yunanca kitaplara sahip olduğu, onunla ilgili öykülerin Fatih'e her gün okunduğu bilinmektedir". Bkz. Zeren Tanındı, *Türk*

bir ilgi duymaktaydı. Her gün Flavius Arrianus'un *Anabasis of Alexander the Great* adlı eserini okutturmaktaydı.³² Muhtemelen bu sebeple Kritovulos eserinde, Fatih'i, Büyük İskender'le karşılaştırmış ve kazandığı büyük zaferlerden ötürü de onun İskender'den daha büyük bir hükümdar olduğunu belirtmiştir.³³ Rimini hâkimi Sigismondo Malatesta 1461'de, Sultan'ın resmini ve heykelini yapması için ressam, mimar ve madalyon ustası Matteo de' Pasti'yi Osmanlı Sarayı'na göndermiş, Fatih'e yazdığı mektupta da onu Büyük İskender'e benzetmiş ve askerî başarılarından övgüyle söz etmiştir.³⁴ Ancak Pasti, Giriteki Venedikliler tarafından casus olarak tutuklandığından, Osmanlı Sarayı'na varamamıştır.³⁵ Babinger, Fatih'in İskender'i model olarak aldığı, ancak onun hayalinin, İskender'in yaptığı gibi Doğu'nun fethi değil de Batı'nın fethi ve Roma'ya kadar uzanıp hilâli Hıristiyanlığın merkezine dikmek olduğunu söylemektedir.³⁶

Fatih'in Midilli seferinde, 1462 yılında, Truva harabelerine uğrayıp Aşil ve Ajax'ın mezarlarını ziyaret ettiğinde Kritovulos'un, söylediğini naklettiği, "Allah bana bu şehrin ve sâkinlerinin intikamını alma fırsatını verdi. Yunanlılar, Makedonyalılar, Peleponisliler ve Teselyalılar geçmişte bu şehri yağmaladılar. Şimdi onların çocuklarından Asyalıların intikamını

Minyatür Sanatı, İstanbul 1996, s. 10. Osmanlı sultanlarının Büyük İskenderle kıyaslanmalarına dâir bkz: Gülru Necipoğlu, "Süleyman the Magnificent and the representation of power in the context of Ottoman-Habsburg Papal rivalry," *Art Bulletin*, 71 (1989), s. 401-27.

- 32 Speros Vryonis, "Byzantine Constantinople and Ottoman Istanbul", *The Ottoman City and It's Parts, Urban Structure and Social Order*, yay. haz. Irene A. Bierman, Rifa'at A. Abou-El-Haj, New York 1991, s. 15-16. Bu eserin 1460 yılında Saray atölyelerinde kopye edilmiş Grekçe bir nüshası bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bkz. Gülru Necipoğlu, "From Byzantine Constantinople to Ottoman Kostantiniyye", s. 265. Batı kaynaklarında Fatih'in, Büyük İskender'e duyduğu ilgiyle ilgili nakiller için bkz. F. Babinger, "Mehmed II, der Eroberer, und Italien", *Byzantion* 21 (1951), s. 136-142.
- 33 Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*, Yunanca'dan çeviren Charles T. Riggs, Princeton University Press 1954, s. 3. Zeren Tanındı, Fatih döneminde Saray atölyelerinde Ahmed'in *İskendernâme*'sinin resimli bir nüshasının hazırlanmasının da bir rastlantı olmadığını söylemektedir. Bkz. *Türk Minyatür Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1996, s. 10.
- 34 Jerry Brotton, *Trading Territories. Mapping the early modern world*, Reaktion Books, London 1997, s. 92.
- 35 Julian Raby, Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, *Oyun Başlıyor*; *Padişahın Portresi, Tesavir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2000, s. 66-67.
- 36 Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror*, s. 494.

alıyorum” şeklindeki cümleler de onun eski Yunan tarihine vakıf olduğunu göstermektedir.³⁷ Truva’yı ziyaretinin ardından Saray Kütüphanesi için *İlyada Destanı*’nın bir nüshasını hazırlaması için John Dokeianos’u görevlendirmesi de dikkat çekmektedir.³⁸

Fatih resme, özellikle de portre ve harita yapımına büyük bir ilgi duymaktaydı.³⁹ Askerî maksatlarla İtalya’nın ve özellikle de Venedik’in haritalarını elde etmek için çeşitli teşebbüslerde bulunmuştu.⁴⁰ Diğer geçmiş büyük hükümdarlar gibi portresini yaptırmak ve bir bakıma ölümünden sonra da hatırasını devam ettirmek istiyordu.⁴¹ Bu maksatla

37 Robert Ousterhout, “The East, the West, and the Appropriation of the Past in Early Ottoman Architecture”, *Gesta*, c. 43/2, International Center of Medieval Art 2004, s. 165-167. Rönesans Avrupa’sında XV. asrın başlarında Türklerin atalarının Truvalılar olduğuna dâir yaygın bir kanaat mevcuttu. (bkz. Margeret Meserve, *Empires of Islam in Renaissance Historical Thought*, Harvard University Press 2008, s. 22 v.d.; Aynı müellif, “Medieval Sources for Renaissance Theories on the Origins of the Ottoman Turks”, *Europe und die Türken in der Renaissance*, yay. haz. Bodo Guthmiller, Wilhelm Kühlmann, Tübingen 2000, s. 410). Kritovulos, bu hadiseyi anlatırken, herhalde bu görüşten etkilenmiş olmalıdır. Fatih’in kendisini Truvalıların ahfadı ve son Truva kralı Priamos’un ölümünden sonra hükümdarlığı ele geçiren Aeneid’in (Äneas) ve onun ardıllarının halefi olarak görmesine yol açan ve kökenini VII. yüzyıl Avrupa kroniklerindeki kayıtlardan aldığı anlaşılan bu görüş, uzun süre Batı dünyasında geçerli olmuştur. Nitekim Fatih devri üzerinden üç yüz yıl geçtiği halde, 1763’te sefaretle Berlin’e giden Ahmed Resmî Efendi’nin şerefine Prusya İlimler Akademisi tarafından Türklerin kökeni hakkında verilen konferansta, bu görüş tekrarlanmıştır. (Bk. *Wesentliche Betrachtungen von Resmî Ahmed Efendi*, Çev. ve yay. Heinrich Friedrich von Diez, Halle-Berlin 1815, s. 48). Truvalıların Türklerin atası olduğunun kabulü, Osmanlıları, fethettikleri Anadolu topraklarının meşru varisi haline getiriyordu. Bkz. Michael Cook, *Ancient Religions, Modern Politics: The Islamic Case in Comparative Perspective*, Princeton University Press, 2014, s. 3-4.

38 Michael Angold, *The Fall of Constantinople to the Ottomans*, Routledge, London 2012, s. 156.

39 Fatih’in portrelerinin genel bir değerlendirmesi için bkz. Gülru Necipoğlu, “Osmanlı sultanlarının portre dizilerine karşılaştırmalı bir bakış”, *Padişahın Portresi, Tesavir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2000, s. 28-30; Julian Raby, “Fatih Sultan Mehmed, II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Oyun Başlıyor”, *Padişahın Portresi, Tesavir-i Âl-i Osman*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2000, s. 64-72, 80-91. Fatih’in haritalara ilgisi için bkz. Pınar Emirlioğlu, *Geographical Knowledge and Imperial Culture in the Early Modern Ottoman Empire (Transculturalisms, 1400-1700)*, Ashgate Publishing, Surrey 2014, s. 72-74.

40 Ahmet T. Karamustafa, “Military, Administrative, and Scholarly Maps and Plans”, *The History of Cartography, c. II. Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*, yay. haz. J. B. Harley, David Woodward, Chicago University Press 1992, s. 209-210.

41 Esin Atıl, “Ottoman Miniature Painting Under Sultan Mehmed II”, *Ars Orientalis*, c. IX, Michigan 1973, s. 104.

Venedik'e bir mektup gönderilerek bir ressamla, heykeltıraş ve döküm ustası gönderilmesi istenilmişti.⁴² Bu dönemde İtalya ile kültürel münasebetler geliştirilmiş ve Fatih'in portresini yapmak için İtalya'dan bazı sanatkarlar İstanbul'a gelmiştir.⁴³ Bu sanatkarlardan Constanzo da Ferrara uzun zaman İstanbul'da kaldı ve Fatih'in 1481'de vefâtı üzerine İtalya'ya döndü. Yaptığı bronz madalya çevresindeki yazı, Fatih'i "Bizans İmparatoru" olarak tavsif etmektedir: *Sultan Mohammeth Octomani vgli Bizantii Imperatoris. 1481.*⁴⁴ Felsefeci Trabzonlu Georgios, Fatih'e yazdığı bir mektupta "şüphesiz ki sen Roma imparatorusun. Roma imparatorluğunun merkezini kim elinde tutuyorsa o imparatordur. İmparatorluğun merkezi de Konstantinopol'dur" demişti.⁴⁵

Venedik Senatosu'nun kararı üzerine Venedik elçisi Benedetto Trevisan'la birlikte İstanbul'a gelen ressam Gentile Bellini de İstanbul'da iki yıl kalmış (1479-1481)⁴⁶ ve Fatih'in birkaç portresiyle Venedik'in haritasını yapmıştı.⁴⁷ Bellini'nin yine Fatih'in talebi üzerine Balkanların da haritasını

42 Öyle anlaşılıyor ki Fatih, Bellini'nin İstanbul'a gelişinden sonra da Venedik'ten çeşitli dallarda uzmanlaşmış sanatkarlar talep etmiş ancak Venedik, teknik konulardaki bilgileri paylaşmamak için sultanı oyalamıştı. Bkz. Mary C. Fournier, *Drawing as Gift. Jacopo Bellini's Paris Volume in Ottoman İstanbul*, Basılmamış Doktora Tezi, University of North Carolina, Chapel Hill 2005, s. 23-25.

43 Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, çev. Ralph Manheim, yay. haz. William C. Hickman, Princeton University Press 1978, s. 505-506. İtalya'dan sanatkarlar geldiği gibi bazı sanatkarlar da İtalya'ya gitmiş ve karşılıklı etkileşim olmuştur. "Topkapı Sarayı resim galerisinde bulunan ve elinde gül tutan Fatih portresi, Venedik'te çalıştığı söylenen Sinan Bey'in bir eseridir. Bu küçük portre, desen tekniği bakımından, İslâm minyatürü ile İtalyan primitif sanatının bir sentezi gibidir". Nurullah Berk, "Fatih Sultan Mehmed ve Venedikli Ressam Gentile Bellini", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. II/2-3, Ankara 1953, s. 148.

44 Gereon Sievernich, Hendrik Budde, *Europa und der Orient. 800-1900*, Bertelsmann Lexikon Verlag, München 1989, s. 630. Bu unvanın çok sonraları icad edildiği ve de uydurulduğuna dair yapılan iddialardaki abesliğe işaret etmenin herhalde gereği yoktur.

45 Jerry Brotton, *The Renaissance Bazaar. From the Silk Road to Michelangelo*, Oxford University Press 2010, s. 50.

46 Gentile'nin İstanbul'da kalışı ile ilgili olarak bkz. Louis Thuasne, *Gentile Bellini et Sultan Mohammed II: notes sur le séjour du peintre vénitien à Constantinople (1479-14480) d'après les documents originaux en partie inédits*, E. Leroux, Paris, 1888; Ahmed Refik, *Fatih Sultan Mehmed Han ve Ressam Bellini (1479-1480)*, İstanbul 1325; Nurullah Berk, a.g.m., s. 143-160.

47 Karen Pinto, "The Maps Are the Message: Mehmet II's Patronage of an 'Ottoman Cluster'", *Imago Mundi*, c. 63/2, 2011, s. 156.

yaptığını biliyoruz.⁴⁸ Fatih'in temas kurduğu İtalyanlar vasıtasıyla Avrupa'nın çeşitli bölgelerinin haritalarını elde etmeye çalışması Batılı devletler, özellikle de Venedikliler için büyük bir endişe kaynağı oluşturmakta ve bu bir bakıma Türk hükümdarının bu bölgeleri tanıma ve bu topraklara hâkim olma isteğinin bir göstergesi olarak tefsir edilmekteydi.⁴⁹ Filhakika İstanbul'un fethinden sonra İtalya'ya dönen, bir süre İstanbul'da bulunduğu için Türkleri iyi tanıyan Niccolò Sagundino, Aragon kralı I. Alfonso'ya, Fatih'in casusları vasıtasıyla İtalyadaki devletler arasında olan çekişmeleri öğrendiğini ve Roma'nın ve İtalya'nın efendisi olma yönünde hayallerinin olduğunu rapor etmişti.⁵⁰ Otranto seferi de İtalyanların bu konudaki endişelerinin yersiz olmadığını göstermiştir.⁵¹

Fatih'in kütüphanesinde, İskenderiyeli Astronom ve matematikçi Batlamyus'un (Ptolemy), *Kitabu'l-Coğrafya'sının* (*Geographike Hiphesis*) nüshaları mevcuttu⁵² ve Fatih bu eseri, Trabzon'un fethi sırasında Osmanlılara esir düşen Georges Amirutzes'e, Grekçe'den Arapça'ya tercüme ettirmiş ve bu eserdeki haritaları esas alan bir dünya haritası hazırlattırmıştı.⁵³

Orta Çağ İtalya'sının Floransalı hümanistlerinden Francesco Berlinghieri, Batlamyus'un Coğrafya'sını (*Geography*) manzum olarak İtalyanca'ya çevirmeye başladığında eserini (*Septe Giornate della Geographia di Francesko Berlinghieri*) Fatih'e ithaf etmeyi planlamış ve bunu da metin

48 Franz Babinger, "An Italian Maps of the Balkans, presumably owned by Mehmed II, the Conqueror (1452-1453)", *Imago Mundi*, c. 8, 1951, s. 12.

49 Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror and His Time*, çev. Ralph Manheim, yay. haz. William C. Hickman, Princeton University Press 1978, s. 505; Karen Pinto, a.g.m., s. 157; Jerry Brotton, *Trading Territories. Mapping the early modern world*, Reaktion Books, London 1997, s. 102-103.

50 Franz Babinger, *Mehmed the Conqueror*, s. 494-495.

51 Celal Şengör, Babinger ve İnalıcık'ın "Fatih'in batı bilimlerine duyduğu ilginin, Avrupa'nın fethi için olduğu" şeklindeki görüşlerine katılmamakta ve Fatih'in kişisel merakı yüzünden okuyan bir entelektüel olduğunu ileri sürmektedir. Bkz. A. M. Celâl Şengör, "Seragliensis Gİ 57'nin Kurtarıcısı Kitaplarının ve Entellektüel İlgilerinin Işığında Fatih Sultan Mehmed II", *Klaudios Ptolemaios, Coğrafya El Kitabı, Codex Seragliensis*, yay. haz. Alfred Stückelberger, Florian Mittenhuber, Robert Fuchs, Boyut Publishing Group, İstanbul 2017, s. 46.

52 Jerry Brotton, a.g.e., s. 34, 37.

53 İhsan Fazlıoğlu, "Corcius Amirutsez ve İbnühü Muhammed", *Mevsuatü A'lami'l-Ulema ve'l-Udeba'l-Arab ve'l-Muslimin, el-Munazzametü'l-Arabiyye li't-Terbiyye ve's-Sekafe ve'l-Ulüm*, Tunus, Dar el-Cil, c. V, Beyrut 2005, s. 538-542; Ahmet T. Karamustafa, a.g.m., s. 210.

içinde “Bu kitabı şanlı, şerefli hükümdar, Tanrı’nın tahtının sahibi, imparator, Asya’nın ve Yunanistan’ın hâkimi Osmanlılardan Mehmed’e ithaf ediyorum “şeklinde ifade etmişti.⁵⁴ Ancak Berlinghieri tercümesini tamamlamadan Fatih öldüğünden, mütercim eserini Fatih’e takdim edememiş,⁵⁵ ve daha sonra eserin bir nüshası, Floransalı tüccar ve diplomat Paola da Colle vasıtasıyla oğlu II. Bayezid’e gönderilmiştir.⁵⁶

Fatih, Orta Çağ İslâm dünyasında telif edilen coğrafi eserlerle ve bunların ihtiva ettikleri haritalarla da yakından ilgileniyordu. Kütüphanesinde *Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-Memâlik*’in birçok nüshası bulunmaktaydı.

Diğer yandan Fatih Sultan Mehmed, Doğu kültürü ve İslâmî ilimlerle de yakından ilgilenmekteydi. Hocazâde Muslihuddin, Molla Gürânî, Molla İlyas, Sirâceddin Halebî, Molla Abdülkâdir, Hasan Samsunî ve Molla Hayreddin gibi ünlü âlimlerden ders alıp çeşitli İslâmî ilimlerle ilgili kitapları okumuştur. XV. asır şâirlerinden Firdevsi-i Rûmî’nin, bir eserini niçin yazdığıyla ilgili olarak verdiği bilgiler, Fâtih’in Doğu kültürüne ne derecede âşinâ olduğunu göstermektedir. Firdevsî, *Süleymannâme* adlı eserinin mukaddimesinde bu eseri niçin kaleme aldığını şöyle belirtmektedir:

Ashâb-i zevk-i kiyâset ve erbâb-ı şevk-i firâsete ma’lum ola kim bu toksan tokuz mücellid *Süleymannâme*’yi tasnif itdügümüze sebab ve bu biş yüz toksan biş meclis dâsitânî te’lif idüp... söylemesine cihet-i hikmet buyıdı kim hicret-i Nebî’nün, *sallallâhu ‘aleybi ve sellem*, sekiz yüz yitmiş altıncı yılında Rebiü’l-evvel ayının evâylinde merhûm Sultan Muhammed Hân-ı Gâzî ‘asında livâ-yı Karasî’de nefs-i Balikesri’de günc-i halvette makâm-ı ‘uzletde sâkin olup *Şâbnâme* mutâla’a kılup İsfendiyâr kıssasından ta Nüşinrevân-ı Âdil’ün meclisinde Menuçehr ile Leclâc bahsettikleri mahalle varınca bahr-ı hezcede nazm idüp Mahmud Paşa

54 Jerry Brotton, *a.g.e.*, s. 90.

55 Mikail Acıpinar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2016, s. 106.

56 Sean Roberts, *Printing a Mediterranean World. Florence, Constantinople, and the Renaissance Geography*, Harvard University Press 2013, s. 1. Birçok araştırmacı, eserdeki Fatihle ilgili ithaf cümlesinden hareketle bu eserin Fatih’e sunulduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Bir örnek için bkz. A. M. Celâl Şengör, “Seragliensis Gİ 57’nin Kurtarıcısı Kitaplarının ve Entellektüel İlgilerinin Işığında Fatih Sultan Mehmed II”, *Klaudios Ptolemaios, Coğrafya El Kitabı, Codex Seragliensis*, yay. haz. Alfred Stückelberger, Florian Mittenhuber, Robert Fuchs, Boyut Publishing Group, İstanbul 2017, s. 39.

elinden Sultan Muhammed Hân-ı Gâzi'ye arz olunacak, "Şâhnâme hod meşhur, ma'ruf kitabdur, tekrâr lâ-yecûzdu ve amma çünkim bu kadar isti'adâdun, tab'-ı mevzûnun olduktan sonra bir *Süleymannâme* te'lif eyle kim be-gâyet maksûdumdurur. Zîrâ ki cihân sarayına Süleyman nebî misâli, *salavâtullahi 'aleyhi*, 'azîm pâdişâh gelmedi kim bin bir ümem-i halk-ı âlem anun fermân-beriydi. Yil felekde tahnun merkibi olup 'âlemi seyrân iderdi.⁵⁷

Fâtih, müteâkip satırlarda, Mahmud Paşa'ya "niçin yirmi dört cilt *İskendernâme* olup da bir cilt bile *Süleymannâme* olmadığını sorar ve uzun uzadıya her iki tarihî şahsiyeti karşılaştırır. Bu karşılaştırmada ortaya koyduğu görüşler, Fâtih'in Doğu kültürüne vukufunun derecesini ortaya koymaktadır.

Ancak Fatih, büyük bir imparatorluk kurmasına rağmen, diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi kendi ülkesinde çok sayıda âlimin bulunmamasından dolayı büyük bir üzüntü duyuyordu.⁵⁸ Bu yüzden İstanbul'un fethinden hemen sonra İstanbul'da İslâmî ve tabîî ilimlerin tahsil edileceği eğitim kurumları kurdu. Fatih Câmii'nin etrafında yaptırdığı Sahn-ı Semân adıyla anılan sekiz medrese imparatorluğun en yüksek derecede eğitim verdiği kurumlar haline geldi. İslâm dünyasının her bölgesinden âlimleri İstanbul'a celbetmeye çalıştı. Tezkireci Latîfi, Fatih'in bu gayretlerini şu şekilde tasvir eder

Ma'lumdur ki ol 'ahd ü 'asırdâ olan cem'iyet-i Ülemâ, kesret-i fukahâ ve fuzelâ bir pâdişâhun asrında dahi vâki' olmuş degüldür... Şol âlimler ki 'ulûm-ı 'âliyede her biri tedvîne kâdir ve envâ'-ı fûnûnda mâhir her kande bir 'âlim-i mütebahhir ü müteferri' varsa eger diyâr-ı Hind'de ve eger vilâyet-i Sind'de envâ'-ı elkâb-ı şeref-nişân ile nâmî-nâmeler ve hezâr iltifât u ikrâm ile abkarî irsâl idüp ve yolunda bezl-i mâl ü menâl idüp ve menâsıb-ı 'âliyye ve merâtib-i ma'âliyye birle 'ahidnâmelerle va'deler ve istimâetler idüp bi'z-zarûre her birini vedâ'-ı vatan ve terk-i menzil ü mesken itdürürler imiş.⁵⁹

Nitekim 1471 yılında ünlü astronom ve matematikçi Ali Kuşçu, Fatih'in daveti üzerine kütüphanesini de yanına alarak birçok âlim ve

57 Sezer Özyaşamış Şakar, *Firdevsi-i Rûmî'nin Süleymannâme Yazmasınının* (81. cilt, 28 bk.) *Bilimsel Yayını ve Üzerinde Dil İncelemeleri*, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul 2003, s. 14-15.

58 Halil İnalçık, *The Ottoman Empire. The Classical Age 1300-1600*, çev. Norman Itzkowitz ve Colin Imber, Weidenfeld and Nicolson, London 1973, s. 167.

59 Latîfi, *Tezkiretüş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ*, yay. haz. Ridvan Canım, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 140.

sanaatkârla İstanbul'a geldi. Ayasofya Medresesi'ne müderris olarak tayin edilen Ali Kuşçu, İstanbul'daki astronomi ve matematik alanındaki çalışmalara büyük bir canlılık getirdi.⁶⁰

Tezkireci Sehî, Fatih'in ilim ehline rağbeti ve iltifatını belirttiikten sonra müderris ve kadı tayinleriyle bizzat ilgilendiğini şöyle belirtmektedir:

Husûsâ ehl-i 'ilm tâ'ifesine bir mertebede rağbet ve bir vechile iltifât ederdi ki bir pâdişâh dahi itmemişdür. Ol şevk-ile İstanbul'u feth itdükde yeni câmii bünyâd idüp çevresine sekiz medrese yaptı. Dânişmendler anı Semâniye diyü anarlar. İçine ulu ulu mollalar getirüp müderris eyleyüp şuğl itdürürdi. Ol zamânda ehl-i 'ilme şol derecede itibâr vardı ki medârisinde ne deñlü kâbil adına dânişmendler var ise her birinin dâ'iresine göre defter itdürüp yanında saklardı. Medrese veya kadılık düşecek defterine bakup kendü münâsib gördigine virürdi.⁶¹

Fatih, Saray'da dönemin ulemâsının dinî konularda yaptıkları sohbetlere katılırdı.⁶² İhtilâflı konularda dönemin âlimlerinin tartışmalarını izlemekten zevk alırdı. *Şekâ'ik*'de nakledildiğine göre Hocazâde ile Molla Zeyrek'in Fatih'in huzurunda yaptıkları bir müzâkere ve münakaşa yedi gün sürmüştür.⁶³ Fatih, Gazali ile felsefeciler, özellikle de İbn Rüşd arasındaki "*din ve felsefe münasebetleri*" konusundaki tartışmanın bir değerlendirmesini yapmak üzere döneminin önemli iki âliminden birer eser yazmalarını istedi. Hocazâde Muslihiddin Mustafa (ö. 893/1488) ve Alâ'addin Ali et-Tusî (ö. 877/1472) birer risâle (*Tehâfütü'l-Felâsife*)⁶⁴ kaleme aldılar. Fatih, her ikisini de 10.000'er akçe vererek ödüllendirdi. Dönemin ulemâsı Hocazâde'nin eserini beğendikleri için, Osmanlı eğitim sisteminde son dönemlere kadar Hocazâde'nin bu konudaki görüşleri hâkim oldu.

Fatih, kendisi divan sahibi bir şâir olduğu gibi, dönemindeki şâirlerin de hâmisiydi. Fatih'in şüirlerinde, Hâfız ve Şeyh Sa'di gibi İranlı şâirlerin

60 Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *DİA*, c. 2, s. 408.

61 *Heşt Bihişt. Sehî Beg Tezkiresi*, yay. haz. Günay Kut, Harvard Üniversitesi Basımevi, 1978, s. 95-97.

62 Halil İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, s. 406.

63 Taşköpri-zâde, *eş-Şekâ'ikü'n-Nu'mâniyye fi 'Ülemâi'd-Devleti'l-'Osmaniyye*, yay. haz. Ahmed Subhi Furat, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985, s. 124.

64 Gazâlî'nin ve diğer iki âlimin *Tehâfütü'l-Felâsife*'lerinin değerlendirilmeleri şu eserde yapılmıştır: Mübahat Türker [Küyel], *Üç Tehâfüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti*, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1956. Üç tehâfüt üzerine Hüsametdin Yıldırım da bir doktora tezi hazırlamıştır: *Tehâfüt Geleneğinde İlahi Hürriyet Problemi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 2008.